

IDENTITĂȚI FLUIDE – IDENTITĂȚI NEGOCIATE. LIMBĂ ȘI IDENTITATE ÎN PROZA CONTEMPORANĂ BASARABEANĂ

Ana-Maria Pușcașu

Universitatea Jagiellonă din Cracovia

puscasu_anamaria@yahoo.com

DOI: 10.35923/AUTFil.62.15

Fluid Identities – Negotiated Identities. Language and Identity in Contemporary Bessarabian Prose

This study explores the complex relationship between language and identity in contemporary Bessarabian prose, starting from the hypothesis that in Moldova, more so than in other contexts, language and identity are particularly fluid and strongly negotiated within specific contexts. They are also significantly shaped by speakers' perceptions and their interactions with audiences. The analysis focuses on three novels published after 2010 (Tatiana Țibuleac's *Grădina de sticlă*, Sașa Zare's *Dezrădăcinare*, and Dumitru Crudu's *Un american la Chișinău*). Using a theoretical framework based on Le Page and Tabouret-Keller's concept of 'acts of identity,' which emphasizes the capacity of linguistic behavior to reflect both personal identity and the search for social roles, the study examines how these dynamics are portrayed in the novels. Additionally, the study identifies three defining aspects of the relationship between language and identity: the inferiority complex, the unpredictability of linguistic behavior, and the controversial nature of the language standard. These features reveal a fluid and problematic identity connected with the 'Moldovan language,' which at times is viewed in relation to Romanian identity and deemed inferior, while at other times, the Romanian-Moldovan distinction results in feelings of double alienation and imposture. Ultimately, the study highlights how language serves as a means of negotiating identity within a complex framework of competing linguistic and cultural norms.

Keywords: *language; identity construct; fluid identities; contemporary literature; Basarabian prose*

Într-un articol din numărul revistei „Secolul XXI” dedicat dimensiunilor culturale de la Chișinău, Pierre Morel face o paralelă între situația Republicii Moldova și cea a Québecului din perspectivă lingvistică, subliniind ideea că „Limba și identitatea sunt intim legate. Dincolo de limbă este identitate, și dincolo de identitate este comunitate. Discuțiile despre denumirea limbii naționale, despre normele glotice, despre relațiile între această limbă și limbi minoritare sau dominante reflectă întrebările sau îndoielile noastre identitare.” (Morel 2006: 25). Această conexiune intimă dintre limbă și identitate a reprezentat și punctul de pornire al prezentului studiu, ipoteza de lucru fiind ideea că, în cazul basarabean, mai mult decât în alte situații, limba și identitatea au un grad mai mare de fluiditate și sunt puternic negociate contextual, iar această negociere tripartită depinde de felul în care vorbitorul percepe și se raportează la receptor(i), precum și de efectul pe care îl umărește asupra acestora. Mai mult decât atât, acest tip de identitate fluidă și negociată se poziționează în interiorul unui sistem de relații de competiție, o competiție implicită între prestigiul perceput al limbilor și identităților asociate acestora.

Studiul modului în care funcționează relația dintre limbă și identitate a fost aplicat asupra unui corpus restrâns de texte, fiind vorba despre trei romane publicate după 2010¹: *Grădina de sticlă* a Tatianeii Țibuleac, *Dezrădăcinare* de Sașa Zare și romanul lui Dumitru Crudu, *Un american la Chișinău*. În cazul acestuia din urmă o precizare este necesară. Povestea romanului „autoficțional”, așa cum îl încadrează Liviu Antonesei în „Cuvântul însoțitor la un excelent roman de pană și votcă”, este pusă, în sine, sub semnul aceluiași autoficțional încă din nota autorului de la începutul romanului. Astfel, Dumitru Crudu plasează originea romanului în 1995: „Prima versiune a acestui roman am terminat-o în vara lui 1995 la Flutura, ca să mi-o piardă cinci ani mai târziu un albinos sașiu, după ce mi-a sechestrat-o în contul unei datorii la chirie, dispărând ulterior cu tot cu manuscrisul meu și cu alte lucruri de-ale mele în Italia, de unde nu a mai revenit niciodată” (Crudu 2013: 11). Rezultatul procesului de rescriere a fost, așa cum o indică autorul, „un alt roman, complet diferit față de ăla sechestrat” (Crudu 2013: 12).

Ceea ce intrigă însă este, dincolo de spectaculosul poveștii manuscrisului în sine, strategia ambiguității pe care Dumitru Crudu o aplică genezei romanului atunci când afirmă „Acum, oricine o să citească aceste rânduri m-ar putea suspecta că am inventat această poveste ca să mă dau mare. Poate că, în realitate, manuscrisul ăsta nu a existat niciodată. Mai știi? De la basarabeni ai știia te poți aștepta la orice. Și mai ales de la un tip așa dubios cum e autorul acestor rânduri” (Crudu 2013: 12).

Dublata de autoironizarea prin uzitarea unor clișee care, de altfel, vor fi explorate și pe parcursul romanului, această strategie a ambiguității aduce în prim-plan problematica identitară, oferind, încă de la început, o posibilă cheie de interpretare a romanului.

În ceea ce privește grila de lectură critică și de interpretare a corpusului

¹ Desigur, corpusul ar putea fi extins, într-o perspectivă viitoare, pentru a include și, spre exemplu, proza fraților Vakulovski sau romanul Emanuelei Iurkin, *Căinele de bronz* (Chișinău, Cartier, 2018).

selectat, aceasta s-a conturat în jurul teoriei actelor de identitate, o abordare sociolingvistică propusă de R. B. Le Page și Andrée Tabouret-Keller în studiul intitulat *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity* din 1985. Cei doi cercetători înțeleg comportamentul lingvistic drept o serie de „acte de identitate” („acts of identity”), prin care indivizii își dezvăluie atât propria identitate, cât și căutarea unor roluri sociale (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 14). În plus, aceste acte de identitate nu pot fi înscrise într-un continuum linear, ci fac, mai degrabă, parte dintr-un model multidimensional în interiorul căruia Le Page introduce și operează cu trei concepte importante – „projection, focussing, diffusion” – preluate din vocabularul psihologic. Focalizându-și atenția asupra modului în care indivizii percep grupurile de oameni și asociază aceste percepții cu atribute lingvistice (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 2), cei doi cercetători înțeleg individul ca un locus al limbajului în interiorul acestui model sistemic multidimensional:

The individual is thus seen as the locus of his language, envisaged as a repertoire of socially-marked systems. Each system is a property with which he has endowed a group which he himself perceives; neither systems nor groups, in the way in which we are talking of them here, are objective properties of «the real world» but percepts of each individual. Such systems are all more or less fragmentary and overlapping. Language, however, in use by individuals, is the instrument through which, by means of individual adjustments in response to feedback, both «language» and «groups» may become more highly focussed in the sense that the behaviour of members of a group may become more alike. (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 116)

Dimensiunea inovativă a abordării propuse de Le Page și Tabouret-Keller, așa cum o sugerează Christian Mair, ar consta în distanțarea de sociolingvistica laboviană prin focalizarea nu doar asupra alegerilor subconștiente între variabile lingvistice în cadrul discursului spontan, ci asupra întregului spectru de practici comunicative, de la automatismele rutiniere ale limbajului cotidian la selecția conștientă a formelor lingvistice ca strategie retorică și de relaționare (Mair 2003: 196).

Desigur, câteva precizări sunt necesare în acest punct. Pe de o parte, spre deosebire de studiul celor doi cercetători, care este unul de factură lingvistică și analizează exemple concrete de uz, în cazul cercetării de față nu exemplele directe de uz sunt sursa principală de interes, ci felul în care personajele se raportează la aceste situații contextuale, le percep și le analizează. În plus, este evident că personajele în sine ascund, într-o mai mare sau mai mică măsură, și percepția autorilor asupra limbii și a identității. Pe de altă parte, studiul lui Le Page și Tabouret-Keller se focalizează asupra comunităților vorbitoare de limbi creole din Caraibe, ceea ce, desigur, poate părea o situație total diferită și incompatibilă cu problema fluidității lingvistico-identitare din Republica Moldova. Totuși, consider că există două argumente care pot susține validitatea acestei corelații. În primul rând, în ambele situații se poate vorbi despre comunități au trecut printr-un proces de (re)definire identitară – în

cazul comunităților analizate de Le Page și Tabouret-Keller în context post-colonial, iar în cazul Republicii Moldova după declararea independenței. În al doilea rând, toate cele trei caracteristici pe care Le Page și Tabouret-Keller le identifică drept indicatori de referință ai comunităților studiate pot fi în mod clar evidențiate și în cazul relației dintre limba și identitatea moldovenească, după cum se poate vedea în cele ce urmează.

Prima caracteristică identificată este existența unui raport de inferioritate în care se plasează „comportamentul vernacular”: „Firstly, the vernacular behaviour of most of the population has been looked down on, stigmatized, in comparison with a linguistic standard set by the education system which has acted as a yardstick for formal social acceptability and prestige.” (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 5). În acest sens, cele trei romane analizate evidențiază un dublu raport de inferioritate, mai mult sau mai puțin explicită, în care se situează limba – și, implicit, identitatea – moldovenească.

Pe de o parte, e vorba despre inferioritatea față de limba rusă, mult mai evidentă în *Grădina de sticlă* a Tatianeii Țîbuleac, în cadrul relației dintre Lastocika și Tamara Pavlovna: „O singură dată mi-a spus: decât să vorbesc ca o proastă rusește, mai bine să vorbesc moldovenește. *Limba rusă nu e limbă de categoria a doua.*” (Țîbuleac 2018: 19) Totodată, acest raport de inferioritate capătă și o anumită spațialitate prin opoziția „la piață” – „în locurile mai spălate”: „Să nu vorbești rusește la Chișinău era, cel puțin, incomod. Poate doar la piață scăpai cu moldoveneasca. În locurile mai spălate se vorbea în *limba omenească*” (Țîbuleac 2018: 41-42), fapt pentru care Mihai Iovănel evidențiază în cronică sa „relația – inclusiv clasistă și imperialistă – dintre cele două limbi, dintre rusa rafinată vorbită în oraș și moldoveneasca barbară vorbită la țară și cel mult în piețele din Chișinău” (Iovănel 2018). Aceeași tensiune și același raport de competiție este surprins, de altfel, și de către Alina Purcaru, care susține că „Limba în care e scrisă *Grădina de sticlă* e o limbă a unor tensiuni politice și existențiale fundamentale, exhibate, la nivel narativ, de un șir întreg de relații în care intră numeroșii protagoniști ai acestui univers făcut din crîmpeie disparate de vieți, istorii și experiențe” (Purcaru 2018).

Pe de altă parte însă, atât în romanul Sașei Zare, cât și în cel al lui Dumitru Crudu, se observă raportarea față de limba română, pe care, spre exemplu, personajele din Moldova o percep drept „vorbitul frumos”, deci drept un standard lingvistic: „Nu știu niciodată ce limbă să vorbesc când merg în Moldova. Prima oară cuvintele îmi vin în română, cum zic rudele mele: *vorbesc frumos*. Cuvintele pronunțate până la capăt așa cum sunt scrise, în româna literară [...], reprezintă *vorbitul frumos*.” (Zare 2022: 135). O situație similară este ilustrată în romanul *Un american la Chișinău*, în momentul în care Lora îl apostrofează pe Anton pentru că nu vorbește „ca toată lumea”:

- Lora, tu ai început să alignești? [...]
- La noi nimeni nu zice să alignești, nu ai putea să vorbești și tu ca toată lumea?
- OK, Lora, tu ai început să șchiopătezi?
- Un pic.
- Anton, dacă ai să mai vorbești încă o dată ca la Chișinău, eu n-am să urc în tren,

il amenință Corina. (Crodu 2013: 20).

De altfel, limba este cea care îi trădează identitatea lui Anton și în scena călătoriei cu trenul, nașul suspectându-l pe Anton că e „di pisti Prut”. În mod extrem de interesant, cu o tentă fină de absurd comic, Anton își neagă identitatea și originile moldovenești, dar nu își asumă identitatea românească, ci o altă formă de identitate oarecum marginală pe care, putem deduce, o percepe, în acel moment, drept preferabilă celei moldovenești: „Anton se sinchisea de identitatea sa moldovenească, așa cum te-ai rușina de o haină uzată. Rădăcinile sale moldovenești îl incomodau și îl deranjau și, de aia, se dădea drept secuî” (Crodu 2013: 76).

A doua caracteristică definitorie identificată de Le Page și Tabouret-Keller este gradul ridicat de iregularitate imprevizibilă a comportamentului lingvistic: „Secondly, the linguistic behaviour of many of the people has shown a great deal of apparently unpredictable irregularity quite different from the kind of monolingual homogeneity imagined by many linguists and non-linguists to be the norm.” (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 5). În acest sens, dacă cei doi cercetători își focalizează atenția asupra studiului variațiilor și diferențelor la nivel de pronunție, în cazul romanelor avute în vedere semnificativă este discuția despre accentul basarabean, problematică identificabilă în toate cele trei texte.

Spre exemplu, Lora, personajul lui Dumitru Crodu, este impresionată de Vlad, un basarabean ce vorbește fără accent, situație care, în mod similar celei surprinse în romanul Sașei Zare, este nu doar considerată „rară”, ci și apreciată critic în grila limbii române literare percepute drept vorbitul „frumos” sau „fain” (Crodu 2013: 47) și, deci, un standard implicit. Admirația Lorei pentru Vlad ilustrează, în subsidiar, setul ei de așteptări, conturate la nivel stereotipic, față de care Vlad marchează un punct simbolic de iregularitate.

În același timp însă, Sașa Zare surprinde și o altă implicație importantă a problemicii accentului moldovenesc în raport cu standardul normator al românei literare. Revenită la Chișinău după perioada petrecută în România, Sașa, personajul central al romanului *Dezrădăcinare*, se întâlnește cu o prietenă pe nume Xenia. Episodul în sine este extrem de important deoarece, spre deosebire de restul romanului – în care vocea personajului Sașa este transcrisă în româna standard –, contextul în care se înscrie raportul dintre Xenia și Sașa o determină pe aceasta din urmă să folosească accentul moldovenesc, oglindind, de fapt, comportamentul lingvistic al prietenei sale:

- Și faași? ... Cum acolo-n România? Te-am pierdut, gata? Te-ai dat cu romișii?
- Eeeei, Xiuș, și grăiești? (Zare 2022: 93).

De altfel, în ciuda acestui reflex de oglindire a comportamentului lingvistic, motivat și de dorința – sau chiar necesitatea – de apartenență, Xenia remarcă o schimbare a accentului la Sașa: „Și grăiești, și grăiești, da’ accentul ți s-o schimbat oleacă. Amuș începi ș’ tu cu păicepăicum” (Zare 2022: 94). Această pierdere a accentului moldovenesc și „românizare” a discursului nu mai este percepută drept o aliniere la normă – și, deci, o „intrare în rândul

lumii”, ca în episodul anterior menționat din romanul lui Dumitru Crudu –, ci o tristă formă de înstrăinare, înstrăinarea nu numai față de spațiul natal, ci și față de prietenii rămași în interiorul acestuia.

Glisând între textul autobiografic pretins nonficțional (fragmentele de jurnal), ficțiune și metaficțiune, jocul cu ipostazele și instanțele textului literar (personaj, personaj-narator, personaj-autor) devine, la Sașa Zare, un pretext de explorare a mai multor teme

mereu intricate, pentru că nu sînt experiențe distincte, ci ramificații ale aceleiași «rădăcini»: unele familiale (mama); altele intime (bisexualitatea), dar și sociale, în măsura (mare!) în care acestea presupun conflictul cu reprezentările așa-zis «normative» (identitatea queer, de exemplu); altele culturale (complexul identitar, dar și lingvistic basarabean, de «ruso-moldovancă»); în fine, altele literare, care presupun un nou angajament al literaturii, ieșirea din nomenclatorul funcțional, rezidual care domină (încă? pentru cît timp?) câmpul cultural (Crețu 2022a),

ceea ce a și determinat discutarea romanului de către critici în cheia dimensiunii intersecționale¹.

Mai mult decât atât, dimensiunea metaficțională deschide, în cazul anterior menționatului episod al întâlnirii din Xenia și Sașa, un nou palier de problematizare a conexiunii dintre limbă și identitate. În ipostaza de personaj-autor, Sașa analizează procesul scrierii dialogului dintre cele două prietene, proces în cadrul căruia nu poate scăpa de senzația de dublă impostură: „Am scris acest dialog dintre Sașa și Xenia și pe tot parcursul scrisului m-am simțit mereu impoastore, impoastore în limba cu care am crescut, căreia îi voi zice moldovenească acum, din simpla nevoie de a o denumi cumva și de a o diferenția de română. [...]. Și adesea m-am simțit la fel de impoastore în română.” (Zare 2022: 105). Sentimentul imposturii și al falsului care o copleșește pe Sașa cunoaște, în acest caz, o dublă determinare. Pe de o parte, este vorba de poziționarea (sau autopozicionarea?) între română și „moldovenească”, dar și, pe de altă parte, de opoziția dintre nevoia de autenticitate – și, în subsidiar, de efectul de veridicitate – și un standard implicit, impus de paradigma literară:

Dialogul, să fiu sinceră, nu am știut cum să-l scriu. M-am gândit așa: dacă îl scriu în română, o să fie ca și cum șterg felul adevărat în care am vorbit cea mai mare parte din viață. Ca și cum nici nu am trăit în Moldova. Dacă îl scriu în moldovenește, cine scrie așa? Nici măcar scriitoarele din Moldova. Ba dimpotrivă, ele scriu în româna cea mai literară. Să scriu moldovenește ar arăta și mai clar ruptura mea de acel spațiu, nevoia acută de autenticitate [...]. Și nevoia aceasta de autenticitate ar transmite o relație superficială cu locul, care în mintea mea s-a

¹ Pentru înțelegerea conceptului de „intersecționalitate”, a se vedea Patricia Hill Collins, Sirma Bilge, *Intersecționalitate*, traducere de Cătălina Stanislav și Anca-Simina Martin, Editura ULBS, 2021. Despre dimensiunea intersecțională a romanului *Dezrădăcinare*, a se vedea: Bogdan Crețu, *Trauma și integrarea ei prin literatură (I)*, în „Observator Cultural”, nr. 1137 din 01.12.2022; Mihai Iovănel, Mihnea Bălci, *Cine stabilește ce e literatura adevărată? Doi critici despre cel mai bun roman nou*, în „Scena 9”, 20 septembrie 2022, sau Ana-Maria Stoica, *Autoficțiune și identitate multiplă – Dezrădăcinare de Sașa Zare*, în „Transilvania”, nr. 5-6 din 2023.

clișeizat, stereotipizat, m-am transformat în turistă. Cum să scriu despre relația mea cu Moldova, când nu știu să o scriu adevărat? (Zare 2022: 106).

De altfel, observația conform căreia scriitoarele (și scriitorii) din Moldova nu scriu „moldovenește”, ci în „româna cea mai literară” este, în sine, un aspect deosebit de important, care sugerează clivajul nu doar dintre limba vorbită și varianta ei scrisă, ci și dintre identitățile asociate lor. Pentru autorii basarabeni folosirea românei literare reprezintă o formă de intrare firească în peisajul literar românesc, mulți dintre acești publicând la edituri din România și primind diverse premii literare și, deci, o formă de asumare a identității determinate de acest context și cadru cultural. În același timp însă, în prima fază de afirmare a generației douămiieste (2000-2010), mai multe poziții critice din ambele spații literare subliniază crearea unei dimensiuni exotice prin explorarea diferențelor, atât la nivel lingvistic, cât și sociocultural. Este cazul, spre exemplu, al criticului Ion Simuț, care percepe, în 2004, acest exotism ca un efect al distanței, impuse de context, dintre cele două spații literare: „Până în 1989, romanul basarabean, cu micile lui izbânzi, era o lume separată, închisă aproape etanș, față de proza românească [...]. Romanul basarabean e un capitol exotic, derutant, stânjenitor, greu integrabil în istoria literaturii române contemporane” (Simuț 2004: 12). În schimb, Mircea V. Ciobanu, într-un text publicat șase ani mai târziu, vede același exotism ca o strategie a succesului pe care ar miza scriitorii tineri basarabeni și, discutând despre textele lui Vakulovski, Ciocan sau Ernu, afirmă că

Dacă se pune ceva în valoare, acesta e un soi de exotism al *ghetoului cultural basarabean* (sovietic și postsovietic), un soi de sociografism al undergroundului, amestecând «etnografismul ecumenic manelic», melanjul licențios-puşcăriaş al unui bizar slang rus și român, oricum ceva care (chipurile) «împuşcă» de la sine. Aceste povestiri despre lucruri absolut necunoscute și absolut exotice pentru cititorul român [...] îşi au probabil originea în «povestirile din armată» (variantă: «povestirile din puşcărie») narate de fraţii mai mari, vecinii de bloc, mahalagii... (Ciobanu 2010).

Vasile Ernu îi răspunde lui Mircea V. Ciobanu punctând ideea că tinerii autori basarabeni care s-au impus pe piața de carte din România au făcut-o nu datorită vreunei dimensiuni exotice, ci prin valorificarea diferenței și prin curajul de a „merge contra valului”, ceea ce, de altfel, este valabil în cazul discuției mai largi despre autorii douămiiști care debutau la finalul anilor '90 sau începutul anilor 2000.

O relație de prietenie similară celei dintre Xenia și Sașa se poate remarca și în *Grădina de sticlă* a Tatianeii Țibuleac. Personajul central al romanului ajunge să trăiască într-un mediu dominat de limba rusă și să se formeze în raport cu Tamara Pavlovna, pe care o admiră în ciuda severității ei. Iar această fascinație și admirație are un impact puternic asupra personalității în formare a fetiței, extinzându-se și spre dimensiunea lingvistică: „Tamara Pavlovna vorbea și vorbea, arătându-mi lucruri și locuri noi, învățându-mă cuvinte, iar mie îmi părea că îmi cântă. Erau frumoase cuvintele ei. Rotunde

și aburinde, iar odată rostite, răsunau lung și departe, de parcă cineva spărgea în jurul nostru pahare de cristal. Voiam să vorbesc ca ea, voiam să fac totul ca ea.” (Țibuleac 2018: 13-14). De aici însă și nenumăratele frustrări apărute în procesul de învățare a acestei limbi: „Cuvintele rusești îmi păreau mai lungi și însemnau mai multe o dată. O literă greșită te arunca dintr-o lume în alta. Chiar și tăcerile aveau ceva de spus. Dacă e scurt cuvântul, taie ca în carne vie! Dacă e lung, nu-l pierde, mergi în rând cu el. [...] Rusa devenise un chip mereu încruntat. Frumos, nepământesc de frumos, însă plin de cruzime” (Țibuleac 2018: 23). În acest context, prietenia fetei cu Maricica are o dublă semnificație: conturează un spațiu simbolic de exprimare identitară și revalorizează, pentru personajul central, percepția asupra limbii moldovenești: „Mă împrietenisem cel mai strâns cu Maricica și cu Oxanka. [...] Maricica, în schimb, era un boț de aur și, dacă aș fi vrut să am o soră pe lume, pe ea aș fi ales-o. Și mai avea ceva, Maricica, ceva foarte prețios pentru mine: vorbea cu mine moldovenește. Cu ea, limba mea nu îmi părea atât de urâtă” (Țibuleac 2018: 40). De altfel, senzația de dublă impostură și de imposibilitate de a-și găsi locul, resimțită de Sașa, este vizibilă și în cazul personajului Tatianeii Țibuleac, cunoscând o dublă desfășurare: între limba rusă și moldovenească în spațiul Chișinăului și, mai apoi, între rusă și română odată cu plecarea în România.

Revenind însă atât la criteriul poziției de inferioritate în care se situează limba și identitatea moldovenească, cât și la gradul de iregularitate al comportamentului lingvistic, trebuie menționat faptul că aceste aspecte sunt identificabile nu doar în cadrul discuției despre accent, ci și în ceea ce privește selecția lexicală – analizabilă atât în replicile personajelor, cât și în cazul vocilor narrative. Având în vedere faptul că, în ambele cazuri, preponderentă este utilizarea limbii române standard, ce se conturează ca indicator de omogenitate și factor de normare lingvistică, devin extrem de sugestive momentele de deviere de la această normă, fie prin introducerea unor cuvinte sau expresii rusești, fie prin utilizarea regionalismelor moldovenești.

Transcrierea, în text, a replicilor personajelor în limba rusă, spre exemplu, are, în cazul Tamarei Pavlovna, rolul de a accentua o puternică, inflexibilă și impunătoare dimensiune identitară a sticlăresei, reprezentantă a unei lumi și mentalități, pentru care faptul că fetița alege școala moldovenească este un compromis greu de acceptat. În același timp însă, această transcriere poate sublinia și incongruența împinsă până la absurd a comunicării, ca în romanul lui Dumitru Crudu, în scena dialogului dintre Anton și Marian, acesta din urmă vorbind în rusă, în timp ce Anton răspunde în română. Mai mult decât atât, personajul Marian prezintă un înalt grad de fluiditate identitară și lingvistică, în mod aproape cameleonice, ce trădează percepția lui despre contrastul român-basarabeian: „Ori de câte ori se întâlnea cu un basarabeian, Marian îl punea să asculte muzică rusească și trecea la rusă. Și cu Anton făcea la fel. Cu românii vorbea fără accent și doar în română, încât pentru nimic în lume nu ai fi zis că e din Basarabia, dar cu basarabenii o dădea pe rusă dintr-un nestăvilat alean față de Uniunea Sovietică” (Crudu 2013: 44-45). La fel de relevantă este și scena în care Anton o salvează pe Lora din situația tensionată din discotecă apelând la limba rusă, „amestecând cuvinte în română cu cuvinte

în rusă” (Crodu 2013: 24), ceea ce indică o instrumentalizarea conștientă a limbii ruse și a identității asociate ei pentru a activa stereotipuri și a influența percepția celor din jur asupra propriei persoane.

În romanul lui Dumitru Crodu, raportul de inferioritate în care se plasează moldoveneasca față de română ia, de fapt, proporții absurd comice prin confuzia dintre neologisme și moldovenisme ce subminează obsesia Lorei pentru menținerea și respectarea standardului lingvistic dublată de echivalarea dimensiunii moldovenești cu rușinea:

- Ce-s cu cuvintele moldovenești din textul ăsta de căcat, zi-mi, ce-s cu cuvintele moldovenești din textul ăsta de tot rahatul ?, se luă ea, hodoronc-tronc de Anton, de ce le-ai folosit, căci eu nu vorbesc așa, de ce, ca să mă faci de băcănie în toată facultatea?

- Care cuvinte moldovenești, Lora? Nu e nici un cuvânt moldovenesc în tot textul ăla.

- Dar exoftalmic, ce fel de cuvânt e? Eu nu l-am mai auzit, până acum, niciodată.

- Și dacă tu nu l-ai auzit, înseamnă oare că e moldovenesc? Nu e moldovenesc. (Crodu 2013: 41)

Pe lângă raportul de inferioritate a comportamentului vernacular și gradul său de irregularitate, a treia caracteristică identificată de R. B. Le Page și Andrée Tabouret-Keller este caracterul controversat al standardului lingvistic: „Thirdly, the question of what linguistic standards should be prescribed has been a controversial and touchy one within these societies.” (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 5), ceea ce este evident în cazul prelungitei dezbateri create în jurul conceptului de „limbă moldovenească”, ce, într-o perspectivă mult mai generală, indică modul în care limba și identitatea sunt negociate și instrumentalizate la nivel politic.

Astfel, dacă în momentul declarării independenței Republicii Moldova se indica drept limbă de stat limba română, trei ani mai târziu aceasta va fi înlocuită, în textul Constituției, prin sintagma „limbă moldovenească”. Această modificare nu este deloc întâmplătoare, ci reflectă ideile prezentate în cadrul Congresului „Casa noastră – Republica Moldova” din 1994 prin care Mircea Snegur a pledat pentru o disociere clară între noțiunea de „moldovean” și cea de „român”. Discursul vizând problema definirii statalității Republicii Moldova prin distingerea de România a transformat astfel dimensiunea lingvistică într-un argument al legitimității identitare căutate. Dincolo de „postularea existenței unei națiuni moldovene ca bază a noului stat”, introducerea tezei unei „limbi moldovenești” distincte a avut drept consecință, așa cum o indică Igor Șarov și Andrei Cușco, inversarea eforturilor de „răsturnare simbolică” a moștenirii comuniste: „Într-un asemenea context, eforturile de «răsturnare simbolică» a moștenirii comuniste au fost, în mare parte, inversate (de exemplu, prin renunțarea la imnul *Deșteaptă-te, române* sau prin introducerea sintagmei «limba moldovenească» în noua Constituție, adoptată în iulie 1994)” (Șarov & Cușco 2011: 740).

Primele reacții din partea filologilor în privința impusei „limbi

moldovenești” apar în cadrul Congresului al V-lea al Filologilor Români din 1994, comunicările fiind redată în revista „Limba română”, nr. 5-6 din 1994¹. O poziție extrem de importantă în cadrul acestei dezbateri a fost exprimată de Eugen Coșeriu, care consideră că

Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului «moldovenesc» din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale, a poporului «moldovenesc» [...]. Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi «moldovenești» deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnocultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice. (Coșeriu 2002: 2)

Ca puncte de reper în cadrul acestei dezbateri pot fi notate: apariția *Dicționarului moldovenesc-romănesc* al lui Vasile Stati în 2003 (ediția a II-a în 2011), numărul revistei „Limba română” dedicat controverselor limba română – limba moldovenească (nr. 6-10 din 2003), hotărârea Curții Constituționale din 2013, conform căreia textul Declarației de Independență prevalează în raport cu textul Constituției², dar și, zece ani mai târziu, promulgarea legii care înlocuiește sintagma „limba moldovenească” cu „limba română”, moment care marchează, cel puțin simbolic, finalul acestei dezbateri.

Pentru a oferi câteva concluzii de etapă, analiza romanelor selectate în funcție de criteriile propuse de R. B. Le Page și Andrée Tabouret-Keller scoate în evidență fluiditatea limbii și a identității asociate ei, atât limba, cât și identitatea fiind puternic negociate contextual. Felul în care personajele percep limba și identitatea lor într-un anumit moment este puternic determinat și influențat de mai mulți factori: contextul socio-politic și istoric, spațiul în care se află și valoarea sau imaginea lui simbolică, dar și interlocutorii lor și raporturile în care se plasează față de aceștia sau efectul pe care îl urmăresc asupra acestora, fie că e vorba de crearea sentimentului de familiaritate sau apartenență, fie că, dimpotrivă, e vorba de impunerea unei referințe sau a propriei înțelegeri a dimensiunii identitare în cauză, ca în cazul lui Marian, personajul lui Dumitru Crudu. În plus, în fiecare dintre cele trei romane analizate, se poate remarca, în cadrul acestei complicate ecuații identitare, apariția unui paradox al dublei înstrăinări, care generează senzația de dublă impostură, dar și de totală înstrăinare a personajelor.

1 Numărul este accesibil online: <https://limbaromana.md/arhiva/Nr.%205-6,%201994.pdf> (accesat: 02.02.2024).

2 <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=476> (accesat 02.02.2024).

Referințe bibliografice

- BOJOGA, Eugenia 2013: *Limba română „între paranteze”?* Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova, Chișinău, Editura ARC.
- CIOBANU, Mircea V. 2010: *Noua proză: între profesionalism și amatorism*, text publicat de Gheorghe Erizanu pe blogul editurii Cartier, <https://cartier.md/gheorghe-erizanu/noua-proza-dupa-mircea-v-ciobanu/> (accesat: 16.01.2024).
- COȘERIU, Eugen 2002: *Identitatea limbii și a poporului nostru*, in „Limba română”, nr. 10 din 2002, p. 2-3.
- CREȚU, Bogdan 2022a: *Trauma și integrarea ei prin literatură (I)*, in „Observator Cultural”, nr. 1137 din 01.12.2022, <https://www.observatorcultural.ro/articol/trauma-si-integrarea-ei-prin-literatura-i/> (accesat: 02.03.2024).
- CREȚU, Bogdan, 2022b: *Trauma și integrarea ei prin literatură (II)*, in „Observator Cultural”, nr. 1138 din 09.12.2022, <https://www.observatorcultural.ro/articol/trauma-si-integrarea-ei-prin-literatura-ii/> (accesat: 02.03.2024).
- CRUDU, Dumitru 2013: *Un american la Chișinău*, București, Casa de pariuri literare.
- IOVĂNEL, Mihai 2018: *Sticle murdare*, in „Scena9”, 11 iunie 2018, <https://www.scena9.ro/article/tatiana-tibuleac-gradina-de-sticla> (accesat: 20.02.2024).
- IOVĂNEL, Mihai, BĂLICI, Mihnea 2022: *Cine stabilește ce e literatura adevărată? Doi critici despre cel mai bun roman nou*, in „Scena 9”, 20 septembrie 2022, <https://www.scena9.ro/article/cronica-sasa-zare-dezradacinare>.
- LE PAGE, R. B., TABOURET-KELLER, Andrée 1985: *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*, Cambridge University Press.
- MAIR, Christian 2003: *Acts of Identity – Interaction-based Sociolinguistics and Cultural Studies : An Introduction*, in „AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik”, vol. 28, nr. 2, p. 195-199.
- MOREL, Pierre 2006: *Je me souviens*, in „Secolul XXI. Chișinău. Dimensiuni culturale”, nr. 10-12 din 2006, p. 16-26.
- PURCARU, Alina 2018: *Prin efracție*, in „Observator cultural”, nr. 931/20.07.2018, <https://www.observatorcultural.ro/articol/prin-efractie/> (accesat: 20.02.2024).
- SIMUȚ, Ion 2004: *Ieșirea în larg a romanului basarabean (II)*, in „România literară”, nr. 43 din 2004, p. 12.
- ȘAROV, Igor, CUȘCO Andrei 2011: *Moștenirile regimului comunist în perioada postsovietică: memorie, continuități, consecințe*, in Sergiu Musteață, Igor Cașu (coord.), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigații crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, Cartier, p. 725-767.
- ȚÎBULEAC, Tatiana 2018: *Grădina de sticlă*, Chișinău, Cartier.
- ZARE, Sașa 2022: *Dezrădăcinare*, București, frACTalia.